PROFESORUL ARHITECT RICHARD BORDENACHE
28 aprilie 1905 — 14 aprilie 1982

IREZISTIBILA VOCAȚIE

Personalitate complexă, entuziastă, frămîntată și de multe ori contradictorie, arhitectul RICHARD BORDENACHE — săvîrșit din viață în plină activitate creatoare — a fost o figură proeminentă a breslei noastre, interesantă prin eclectismul său, prin căutările și aspirațiile sale, într-o epocă de asemenea plină de frămîntări, de contradicții și de prefaceri.

S-a născut în 1905 la Botoșani, dintr-o familie de intelectuali, tatăl său fiind unul dintre primii ingineri electricieni specializați în străinătate, la Liège. Familia stabilindu-se în 1911 în București, Richard Bordenache își face aici studiile liceale și universitare, obținînd în 1929 diploma de arhitect la Școala Superioară de Arhitectură. *Aidoma multora dintre studenții acelei școli, lucrează încă înainte de absolvire, în birourile de arhitectură ale Primăriei Capitalei și la* Comisia Monumentelor Istorice.

Între anii 1929—1933, este bursier al statului la Școala Română de la Roma, *perioadă de studii care va marca decisiv formația și activitatea sa. În acest răstimp, a călătorit în întreaga Italie și în sudul Franței, relevînd și studiind monumente și situri arheologice, aprofundînd cunoașterea artei medievale și renascentiste; totodată a luat contact cu mișcarea de arhitectură modernă, declanșată în Europa septentrională dar care începea să se afirme și în sudul continentului.*

Reîntors în patrie, paralel cu activitatea depusă ca referent în Consiliul tehnic superior și apoi ca director al Direcției de urbanism *din* Ministerul Lucrărilor Publice, *se dedică profesiunii întemeindu-și propriul birou de proiectare în cadrul căruia a realizat multiple proiecte de locuințe și vile, imobile de apartamente și administrative, construcții industriale și spitalicești, sistematizări și reconstrucții rurale etc.*

Din anul 1944, cînd a fost titularizat în urma concursului lansat pentru ocuparea postului de profesor de istoria arhitecturii vechi, a desfășurat o amplă și constantă activitate didactică în cadrul Facultății de Arhitectură, *devenită* Institutul de Arhitectură « Ion Mincu » *din București.*

După anul 1949, ca urmare a organizării proiectării în institute centrale, cu domenii și atribuții specializate, a lucrat pe rînd la Institutul de Proiectări în Construcții, *la* Institutul « Proiect-București » *și la* Institutul Central pentru Sistematizarea Orașelor și Regiunilor — I.C.S.O.R. —, *în calitate de șef de proiect sau îndeplinind funcții de conducere. Ulterior, a fost conducător de atelier de proiectare și director al* Direcției Monumentelor Istorice *din* Consiliul -de Stat pentru Construcții, Arhitectură și Sistematizare — C.S.C.A.S.

Simpla parcurgere a vieții și activității unui profesionist nu capătă semnificație, însă, decît în clipa în care sînt identificate acte și realizări de referință pentru momentul creării lor. Reculul istoric ne îngăduie să facem, în limite, bilanțul și să jalonăm cîteva momente și realizări importante, care fac din arhitectul și profesorul RICHARD BORDENACHE o figură de seamă și putem spune chiar o figură cu totul singulară în profesia noastră.

De la bun început, remarcăm formația unui arhitect cu o foarte amplă și temeinică cultură clasică, desăvîrșită prin studii și călătorii, prin lucrări de arheologie; își manifestă vocația și forța creatoare încă în timpul acestor studii prin lucrări originale, despre influențele timpurii ale arhitecturii bizantine și normande în Italia (1).

O a doua epocă de intensă activitate începe în 1933 — cînd revine în țară — și continuă pînă în 1949, ca arhitect liber profesionist, preluînd în cadrul biroului său de studii cele mai diferite comenzi — de la simple amenajări și mobilări de spații pînă la sistematizări (2) sau participînd la numeroase concursuri publice (3). Din această epocă, datează imobilul sediu al Asociației Generale a Inginerilor din România — A.G.I.R. —, *situat în str. Mihai Eminescu nr. 35, executat în 1937 și care are o deosebită importanță. Alături de realizările mai timpurii ale lui HORIA CREANGĂ și MARCEL IANCU, acest imobil ilustrează începuturile valoroase ale arhitecturii moderne în România. În pofida culturii sale clasice, sau poate tocmai datorită acesteia, RICHARD BORDENACHE a înțeles lecția marilor momente de artă, necesitatea artei de a se integra în contemporaneitate, simțindu-se irezistibil atras de mișcarea modernă de arhitectură, care, la acea vreme, își făcea anevoie loc în Europa. Elocvente sînt propriile-i mărturisiri, care sînt în același timp un document, din care citățm: « . . . era firesc ca, reîntors în țară, să găsesc în încercările unui arhitect de talia lui Horia Creangă un suport în plus pentru convingerile de mai multă vreme formate.*

Astăzi mi-am inaugurat activitatea profesională ca un adept al arhitecturii contemporane, singura considerată de mine în drept de a se impune. Faptul că mă specializasem în studii de istorie veche a arhitecturii, dobîndind cunoașterea artei de a construi și a stilurilor istorice, mi-a adus cu atît mai multe argumente în favoarea ideii de a milita pentru deplină corespondență între concepția structivă și imaginea realizată arhitectural »*.

Am mai semnala o altă realizare din acea perioadă, semnificativă pentru evoluția sa de arhitect, sistematizarea satului Corbeni-Argeș și reconstrucțiile de case și biserici în aceeași regiune (1942—1944) marchează un moment cînd vădește un puternic atașament pentru arhitectura populară și dorința de a prelua în arhitectura elaborată elemente folclorice, moment ce ar coincide cu abandonarea, în fapt, a tezei arhitecturii contemporane ca afirmare a unei expresii universale, constructive și funcționale, prin promovarea fără echivoc a arhitecturii clasice ca modalitate de expresie pentru ansambluri sau lucrări oficiale. Cu prilejul concursului public pentru sistematizarea Pieței Palatului, RICHARD BORDENACHE a propus structuri și elemente clasice în care a reluat ideea unei colonade desfășurate, asemănătoare aceleia a lui Bernini din Piața San Pietro din Roma. De atunci și-a axat cu fermitate arhitectura pe transpunerea structurilor clasice la proiectele sale, organizate în așa fel încît să permită, într-o oarecare măsură, aplicarea tehnicilor contemporane.

Această a treia perioadă, bogată în realizări și dublată de cea didactică și de cercetător, a avut loc în cadrul marilor institute de proiectare. Am semnala construcția fațadei laterale a imobilului « Generala » din Calea Victoriei (1951—1952), mult comentată la acea vreme, iar astăzi integrată în arhitectura Pieței Palatului Republicii, Casa de odihnă de la Snagov (1951—1952), realizare distinsă cu Premiul de stat *și Restaurantul pentru Festivalul Tineretului din Șoseaua Viilor (1952) (4).*

---

* Manuscris din arhiva familiei Bordenache. Memoriu de activitate didactică, științifică, profesională și de proiectare — pag. 29.

Desigur că surprinde transferul idealului artistic de la o extremă la alta, de la o arhitectură puristă, funcțională și constructivistă, la o reiterare a gîndirii renascentiste, în care ideea de plan nici nu lua în considerare cuceririle planului modern, care elimina peretele portant și introducea concepții noi ca flexibilitatea lui, legarea spațiului interior de cel exterior etc. Acest transfer nu s-a făcut dintr-o dată și nu fără îndoieli și renunțări. Procesul a fost lent, dar opțiunea a fost sinceră, deliberată și ceea ce este foarte important, fără motivații invocate în numele unui progres în arhitectură. Am fost martorii multor oscilații conjuncturale ale arhitecților noștri, dar comparînd arhitectura clasică a lui RICHARD BORDENACHE cu alte încercări clasicizante, începînd din anii 30 pînă astăzi, deosebirea frapează. Arhitectura sa nu se proclamă contemporană, este un exercițiu palladian, o modalitate consacrată care l-a satisfăcut, o arhitectură pe care a iubit-o, a înțeles-o printr-o aprofundare de o viață și pe care a mînuit-o cu respect și pricepere. Om al renașterii, cu toată fervoarea lui, cu entuziasme dezlănțuite, chiar necenzurat poate de luciditatea relațiilor exacte, om al renașterii chiar prin apariția sa fizică, prin ținută, mers, gesturi, prin cuvîntul sensibil, metaforic, arhitectul BORDENACHE ni s-a părut adesea tulburat de limitele interioare sau impuse din afară, într-o permanentă dispută michelangiolescă, cu sine și cu ceilalți.

A constituit oare, aplecarea cucernică asupra istoriei arhitecturii, o retragere din lume și un refugiu între niște lucruri limpezi, categorice, definitive? Și dacă este așa, aceasta ar explica irezistibila sa vocație de dascăl și cercetător, dăruirea, bogăția cursurilor sale, precum și activitățile pe care le-a declanșat în Institutul de Arhitectură, în cercetările de arheologie, în restaurarea monumentelor istorice (5) și în studiile publicate (6).

În 1944—1945, RICHARD BORDENACHE a fost numit profesor agregat-șef de atelier. Chemarea sa la catedră a constituit un eveniment printre studenții din acea vreme, printre care ne număram și noi. Aceștia au intuit în el un profesionist sincer și dedicat. Entuziasmul și adeziunea cu care au fost urmărite discuțiile la planșetă, planul elevat al analizelor, îndemnurile spre actul original, respectul manifestat față de carte, au provocat însă o replică a spiritului academic, uscat și anacronic, ce mai dăinuia încă în facultate.

Din delicatețe, cu regretul în suflet, nedorind să îngreuneze școlaritatea discipolilor săi, a renunțat la îndrumarea de atelier pe care o prețuia atît de mult și a preluat catedra de Istoria arhitecturii vechi, *pe care a păstrat-o mulți ani. Frumoasa lui cultură, erudiția de arhitect, istoric și arheolog, i-au fost instrumente sigure, cu care a predat exemplar un domeniu fundamental și plin de implicații.*

Anii 1959—1972 reprezintă un corolar al activității arhitectului RICHARD BORDENACHE și o revenire la preocupările inițiale, dedicîndu-se cu entuziasmul său cunoscut, restaurării și punerii în adevărata sa valoare a tezaurului de monumente românești; obține treptat, în cadrul direcției pe care o conduce, o proiectare de specialitate fundamentată pe cercetări globale și integrarea ei la nivelul teoriei și practicii contemporane. Odată cu lărgirea acestui orizont și o dată cu afilierea la organismele internaționale de specialitate, a fost posibilă colaborarea cu valoroși experți de peste hotare pentru consolidarea mozaicului româno-bizantin de la Constanța între 1968—1970, și înființarea unei stații pilot, între 1969—1971, în vederea restaurării corecte a picturilor murale ale unor monumente din nordul Moldovei.

Legînd domeniul didactic de studiile și cercetările de la Direcția Monumentelor Istorice, *îngemănate cu studii aplicate în vederea reintegrării valorilor arhitecturii vechi în circuitul vieții contemporane, activitatea sa a căpătat o dimensiune și un înțeles major, pe care numai marii dascăli au atins-o. Studiul de catedră, de bibliotecă și de cercetare în istoria arhitecturii, comparate de regulă cu dimensiunile exploziei construcțiilor în perioada post-*

belică, sînt situate într-o zonă de penumbră. Dacă însă ne aplecăm cu atenție, cu simpatie și respect asupra vieții și operei sale — și se cuvine să nu omitem nimic —, atunci vom vedea că RICHARD BORDENCHE a fost un om de cultură, un arhitect cu vocație și un mare dascăl.

Arh. VIRGIL NIȚULESCU

Arh. ION MIRCEA ENESCU

APPENDIX

1. « Due monumenti dell'Italia Meridionale »-Bollettino d'arte anno XXVII — seria III 1933/No. IV — Ottombre — Libreria dello Stato, Roma
« La Ss. Trinita di Venosa » — Scambi ed influssi architettonici ai tempi dei primi Normani in Italia — « Ephemeris Daco-Romana » (Anuarul Scolii Române din Roma), Libreria dello Stato, Roma

2. *LISTA LUCRĂRILOR PROIECTATE ȘI A CONSTRUCȚIILOR REALIZATE ÎNTRE ANII 1933—1949:*

1933 — Casa Costea, București, parcelarea Basarab
1934 — Casa dr Enescu, București, strada Viitor; Casa Tzigara Samurcaș, București, strada M. Kogălniceanu; Casa ing Pîslaru, București, strada Sf Elefterie; Proiectul Fabricii de zahăr Tîrgu Mureș
1934—1936 — Amenajarea interioară și terminarea fațadelor fostului Muzeu de Artă Națională, București, Șoseaua Kiseleff (azi *Muzeul de istorie al Partidului Comunist al mișcării revoluționare și democratice din România*), ca proiectant secund al prof arh N. GHIKA-BUDEȘTI
1935 — Casa Ursescu, București, strada Roma; Biserica din comuna Lacu Turcului, județul Prahova, în colaborare cu arh SORIN MINCU; Casa ing Portocală, București, parcelarea Basarab; Școala de conductori a Ministerului Lucrărilor Publice și al Construcțiilor, București, Bulevardul M. Ghica, în colaborare cu arh. CULCER; Casa de cultură din Ditrău, județul Harghita
1936 — Casa prof ing Nicolau, București, strada Dr. Lister; Casa ing. Epure, București, parcelarea Basarab; Vila dr. Pătrășcanu, Bacău; Casa ing. Steensbale, Cîmpina (azi Consiliul Popular), Ferma Garofild, Tăbărăști, județul Buzău
1937 — Casa Th. Emandi, București, strada Clucerului; Imobilul AGIR *(Institutul Român pentru Relațiile Culturale cu Străinătatea)* București, strada Eminescu; Casa pictor A. Jiquidi, București, strada Neculce; proiectul Vilei Buldurescu din Brăila; Amenajarea interioară a locuinței Boteanu-Pillidi, București, strada Calomfirescu; Ansamblul industrial Tohanu Vechi; Ansamblul industrial Orăștie
1938 — Casa ing. Ghenea, Brașov-Dealul Tîmpa; Uzinele I.O.R.-București, Șoseaua Vergului; Amenajarea interioară a casei ing. Slăvescu, București, strada Paris; Amenajarea și dotarea cu mobilier și instalații speciale a fostei case Morțun-ing. Malaxa, București, Aleea Alexandru; Vila dr. Palade, Otopeni, kilometrul 18; Casa ing. Crăciunaș, Sibiu; Casa ing. Dumitrescu, Colentina, București; Proiecte pentru sistematizarea incintei ansamblului industrial de la Reșița; Idem pentru atelierele de laminoare Reșița și cămin U.D.R., restaurant și sală de festivități; Amenajarea vilei direcției generale a Uzinelor Reșița
1939 — Casa ing. Runcan, Mogoșoaia, București; Casa Devechi, Lacul Floreasca, București; Casa Oiaga, București, Parcul Domeniilor; Restaurarea și amenajarea interioară, cu dotări și mobilier nou de cancelarii, clase, dormitoare, cantină și ateliere, a fostei Școli Centrale de Fete, București (arhitect ION MINCU); Transformare casa prof. ing. Vasilescu-Carpen, București, Parcul Domeniilor; Proiectul casei de odihnă a direcției Uzinelor Reșița, Ceresnaia; Idem pentru birourile centrale Malaxa, București, str. N. Filipescu; Amenajarea expoziției Uzinelor de țevi, București, Bulevardul N. Bălcescu
1940 — Amenajarea interioară a apartamentului g-ral Petrescu, Vilă personală la Corbeni, județul Argeș; Transformarea și extinderea fostei tipografii « Unirea » din Brașov
1941 — Construcția imobilului de apartamente din spatele imobilului A.G.I.R., strada Mihai Eminescu, București; Hală de montaj, cantină și birouri ale Șantierelor Navale Galați
1942 — Extinderea uzinelor I.O.R., București, Șoseaua Vergului; Construcția Șantierelor Navale din Turnu Severin
1942—1943 — Construcția satului Corbeni, jud. Argeș; Restaurarea bisericilor din Corbeni și Bucșenești, jud. Argeș
1943 — Vila Tincu, Corbeni, în colaborare cu arh. ADRIAN GHEORGHIU
1945—1946 — Amenajarea apartamentului ing. Holzer, București, strada Sfinții Apostoli; Amenajarea interioară cu instalații și dotări a imobilului din strada Beldiman, București
1947—1948 — Proiectul vilei ing. Costescu, București, strada Paris; Amenajarea cu dotații și instalații a fostului Spital « Surorile Vicentine » (Spitalul unificat Panduri), București; Căminul de ucenici Uzinele 23 AUGUST, București; Creșa și grădinița de copii Uzinele 23 AUGUST, în colaborare cu arh. L. ADLER
1948—1949 — Transformarea sălii de ședințe și a corpului central al sediului Academiei R.P.R. *(Academia Republicii Socialiste România)*, București, dotări, mobilier, finisaje.

3. *LISTA CONCURSURILOR*

1936 — Hotel la Balcic 1942 — Amenajarea Pieței Palatului
1945 — Locuințe în Ferentari, București (împreună cu studenții-arhitecți I. M. Enescu, G. Morariu, V. Nițulescu, R. Patrulius)
1956 — Casa solară experimentală Phoenix-Arizona; Pavilionul R. P. România la Expoziția de la Bruxelles

4. *LISTA PROIECTELOR ȘI A LUCRĂRILOR REALIZATE DUPĂ 1946, ÎN CADRUL INSTITUTELOR DE PROIECTARE*

1946—1948 — Sistematizarea Municipiului Galați; Sistematizarea satului Fierbinți; Sistematizarea Curtea de Argeș (în cadrul Direcției de Urbanism a Ministerului Lucrărilor Publice)
1949 —1950 — Construcția I.S.E.P. — Iași (în cadrul I.P.C. — București
1950—1951 — Institutul de Mine și Petrol, Petroșani (în cadrul I.P.C. — București)
1951—1952 — Construcția calcanului « Generala », București, Calea Victoriei; Casa de odihnă de la Snagov (în cadrul Secției de Arhitectură a Gospodăriei de Partid), lucrare laureată cu Premiul de Stat; Amenajări interioare și exterioare la Sanatoriul Otopeni (în cadrul Secției de Arhitectură a Gospodăriei de Partid); Amenajări și decorații peisagistice a spațiilor verzi din ansamblul Snagov (în colaborare cu arh. I. SERBAN)
1953 — Clădirea rstaurantului pentru Festivalul Tineretului Șoseaua Viilor, București (în cadrul I.P.B)
1956 — Proiectul unei vile la Floreasca (în cadrul I.P.B.)
1956—1957 — Proiectul de amenajare a Grădinii Zoologice București (în cadrul I.P.B.)

5. *PARTICIPĂRI LA CAMPANII DE SĂPĂTURI ARHEOLOGICE ȘI ACTIVITĂȚI DE ÎNDRUMARE A CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE PENTRU LUCRĂRILE DE RESTAURĂRI DE MONUMENTE ISTORICE*

1949—1950 — arhitect colaborator al colectivului de arheologi prof. E. CONDURACHI, D. M. PIPPIDI, D. TUDOR și G. BORDENACHE, A. ALEXANDRESCU, V. CANARACHE la săpăturile de la Mangalia pentru dezvelirea zidurilor de nord ale cetății Callatis; Cercetarea necropolei și zonei tumulare de la Albești — lucrări publicate în Editura Academiei, 1951
1951—1952 — arhitect colaborator al colectivului de arheologi prof. D. M. PIPPIDI, I. STOIAN și G. BORDENACHE, V. CONDURACHI, S. DUMITRIU, M. COJA, AURELIAN ș.a., conduși de prof. E. CONDURACHI, pentru dezvelirea cetății greco-romane de la Histria — zona templului A și a zidurilor de vest de incintă —, cu echipa de studenți-arhitecți primele relevee ale planului general și ale zidurilor cetății și sectorului meșteșugăresc din zona de sud
1957—1959 — Primele lucrări de consolidare și reconstituire a zidurilor de vest la Histria, proiect în colaborare cu asistentul său arh. D. TEODORESCU
După 1960 — Îndrumarea la șantierele Direcției Monumentelor Istorice.

Arles sur Rhône, Saint Honorat des Alyscamps, desen de Richard Bordenache

